

Knygų lentynoje

SVARBI STUDIJA APIE DINGUSĮ IR ATRASTĄ LITVAKŲ PASAULĮ

Rec.: Šarūnas Liekis, Antony Polonsky, Chaeran Freeze (eds.), *Polin: Studies in Polish Jewry: Jews in the Former Grand Duchy of Lithuania since 1772*, Oxford: The Littman Library of Jewish Civilization, 2013, 509 p.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę viena iš istorijos „baltųjų dėmių“, kurias istorikai privalėjo užpildyti, buvo Holokaustas ir Lietuvos žydų istorijos studijos. Pirmuoju atveju tyrimai vyko lėtai ir skausmingai dėl visuomenėje nepakanamai suprasto ir įsisąmoninto tragiško žydų likimo vokiečių okupacijos metais, o antruoju atveju tyrimus stabdė tautinių mažumų studijų tradicijų nebuvimas. Nepaisant to, Lietuvos istorikai gana greitai, sėkmingai ir gausiai ėmė pildyti šią spragą. Dėl to turime nemažai monografijų, straipsnių rinkinių, sintezių, kuriuose nušviečiamas vienas ar kitas Lietuvos žydų istorijos etapas ar aspektas¹. Pozityvų postūmį šioms studijoms davė ir 2001 m. Vilniuje įkurtas Jidiš institutas, kiekvieną vasarą organizuojantis jidiš kalbos kursus, kuriuose šios kalbos žinias gali pagilinti tyrėjai ar studentai ne tik iš Lietuvos, bet ir iš viso pasaulio.

Antra vertus, Lietuva kaip vienas svarbiausių žydų religinių ir kultūros centrų domina ne

tik Lietuvos istorikus, bet ir Vakarų tyrėjus, kurie Lietuvos žydų istorijai skiria ne ką mažiau dėmesio². Dėl to pastaruoju metu galime įžvelgti ir kitą pozityvią tendenciją, t. y. bendri Lietuvos ir Vakarų istorikų tyrimai, kurie praplečia Lietuvos žydų istorijos studijas, pateikia naujus požiūrius ir kartu atveria kelią naujiems tyrimams. Vienas tokių tyrimų pavyzdžių – 2012 m. pasirodžiusi Lietuvos žydų istorinė studija, parengta istorikų iš Lietuvos, Izraelio, JAV bei Vokietijos³.

Kitas tarptautinio bendradarbiavimo pavyzdys – Šarūno Liekio kartu su Brandeis universiteto profesoriais Antony Polonsky'iu ir Chaeran Freeze parengtas žydų tematikai skirtas akademinio žurnalo *Polin* 25 tomas, skirtas žydų bendruomenės istorijai nuo pirmojo Abiejų Tautų Respublikos (ATR) padalijimo. Prestižinis akademinis žurnalas *Polin* leidžiamas nuo 1987 m., o aptariamąjį tomą sudaro autorių iš Lietuvos, JAV, Izraelio, Estijos ir Baltarusijos straipsniai.

¹ Pavyzdžiui, Šarūnas Liekis, *A State within a State? Jewish autonomy in Lithuania 1918–1925*, Vilnius: Versus aureus, 2003; Žydai Lietuvoje: istorija, kultūra, paveldas, sudarytojos Larisa Lempertienė, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Vilnius: R. Paknio leidykla, 2009; Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, *Žydai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: sambūvio aspektai*, Vilnius: Žara, 2009; Solomonas Atamukas, *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV a. iki XXI a. pradžios*, Vilnius: Alma littera, 2007.

² Vienas iš pastarojo meto tokių pavyzdžių galėtų būti Jeilio universiteto istoriko Eliyahu Sterno knyga apie Vilniaus Gaoną, žr.: Eliyahu Stern, *The Genius: Elijah of Vilna and the Making of Modern Judaism*, New Haven: Yale University Press, 2013.

³ *Lietuvos žydai: istorinė studija*, sudarytojai Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, Vilnius: Baltos lankos, 2012.

Šarūno Liekio ir Antony Polonsky'o parengtame straipsnių rinkinio įvade plačiai pristatoma litvakų ir ATR teritorijoje gyvenusių žydų istorija ir tyrimų padėtis (p. 3–56). Knygoje pateikiami straipsniai nagrinėja platų žydų istorijos klausimų lauką, todėl kiekvienas straipsnis savaip iliustruoja vieną ar kitą žydų istorijos reiškinių: Rytų Europos žydų koncepciją, ekonominius santykius XIX a. Lietuvos provincijoje, antisemitizmą, žydų politines kryptis, tarpukario Lietuvoje leistą žydų spaudą, žydų ir lietuvių priešpriešos susiformavimą pirmosios sovietų okupacijos metais, Antrąjį pasaulinį karą, Holokaustą, religinį ir kultūrinį žydų gyvenimą, šiuolaikinės žydų bendruomenės padėtį.

Antai istorikas Davidas E. Fishmanas, nagrinėdamas žydų simbolines vietas Vilniuje, išskiria keletą jų atminties ir įpaveldinimo problemų. Pirmoji sietina su žydų atminties tradicija, kuri pirmiausia remiasi Biblija ir Talmudu. Dėl to, nepaisant Vilniaus, kaip Šiaurės Jeruzalės, reikšmės, ji niekada nenukonkuruos svarbiausios žydų istorijai vietos – Izraelio žemės. Antroji problema sietina su ilgus amžius trukusia žydų migracija, kuri suformavo savitą istorinės atminties pobūdį – prisirišimą ne prie konkretaus miesto ar vietos jame, bet prie knygos ar portreto, kurį visada galima pasiimti su savimi. Trečia, nors iki karo žydai sudarė gausią Vilniaus miestiečių dalį, jie niekada neturėjo simbolinių ženklų mieste, t. y. monumentų, paminklų, memorialinių lentų (p. 395–396).

D. E. Fishmanas, nagrinėdamas žydų nacionalinius simbolius Vilniaus mieste, išskiria keturias vietas, kurios šiandien yra sunaikintos: Didžioji Vilniaus sinagoga, senosios žydų kapinės, YIVO institutas, žydų bendruomenės pastatas. Pirmosios dvi vietos sietinos su religija, o paskutinės dvi simbolizuoja žydų bendruomenės perėjimą prie mokslo ir modernaus sekuliaraus gyvenimo Vilniuje (p. 401). Anot

D. E. Fishmano, visos šios keturios vietos buvo sugriautos karo metu, o jų įpaveldinimą dar labiau apsunkina tai, kad ir pati Vilniaus, kaip ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių, žydų bendruomenė vokiečių okupacijos metais buvo beveik visa sunaikinta Paneriuose, tačiau nepaisant to šlovinga Šiaurės Jeruzalės praeitis ir toliau masina turistus iš Izraelio ir JAV pa-vaikščioti tomis gatvėmis, kuriomis kadaise vaikščiojo jų protėviai (p. 404).

Saulius Sužiedėlis savo straipsnyje („Listen, the Jews are Ruling Us Now’: Antisemitism and National Conflict during the First Soviet Occupation of Lithuania, 1940–1941“, p. 305–330) nagrinėja antisemitizmo ir lietuvių ir žydų priešpriešos didėjimą pirmosios sovietų okupacijos metais⁴. Pristatydamas etninę okupacinių struktūrų sudėtį bei padėtį Lietuvoje, S. Sužiedėlis daro išvadą, kad skirtinga lietuvių ir žydų geopolitinė orientacija sudarė prielaidas pasireikšti radikalizmui ne tik visuomenėje, bet ir antisovietiniame pasipriešinime. Anot jo, sovietų okupacija sugriovė buvusią visuomenės struktūrą ir diskreditavo politinį Lietuvos elitą. Dėl to visuomenėje išryškėjo egzistavę stereotipai ir antisemitizmas, kuris savo žiauriausią formą įgavo 1941 m. birželį į Lietuvą įžengus vokiečiams (p. 328–330).

Šie pavyzdžiai yra tik maža dalis tyrimų, skelbiamų šiame daugiau nei 500 puslapių turinčiame litvakų istorijai skirtame rinkinyje. Be jau minėto plataus spektro temų, šis rinkinys pasižymi mokslinių disciplinų gausa. Ats-

⁴ Šis S. Sužiedėlio straipsnis remiasi ankstesnėmis dviem jo publikacijomis: „Foreign Saviors, Native Disciples: Perspectives on Collaboration in Lithuania, 1940–1945“, in: David Gaunt, Paul A. Levine, Laura Palosuo (eds.), *Collaboration and Resistance during the Holocaust: Belarus, Estonia, Latvia, Lithuania*, Bern: Peter Lang, 2004, ir „Lithuanian Collaboration during the Second World War. Past Realities, Present Perceptions“, in: Joachim Tauber (Hg.), *Kollaboration in Nordosteuropa: Erscheinungsformen und Deutung im 20. Jahrhundert*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006.

kiri straipsniai remiasi ne tik istorijos mokslo pamatais, bet ir literatūrologija, sociologija, lingvistika, o tai tik dar labiau praplečia nagrinėjamų temų daugialypiškumą ir naujumą.

Galima teigti, kad šiandien tai yra vienas svarbiausių darbų, skirtų litvakų istorijos tyrimams. Kartu tai turėtų būti parankinė knyga

tiesioginiams į turtingą litvakų istoriją, tiek tiems, kurie yra parengę ne vieną šios srities tyrimą. Pirmiesiems šis rinkinys galėtų būti atspirties taškas susipažįstant su įvairiais litvakų kultūros, istorijos aspektais, šaltiniais ir literatūra. Antriesiems ši knyga galėtų būti puikus įkvėpimo šaltinis naujų temų, idėjų ir klausimų paieškai.

Stanislovas Stasiulis